

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİM VE BİLİM

MAHMUT ÖZER

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0424
İnsan ve Toplum: 038

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİM VE BİLİM
MAHMUT ÖZER

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Kitap Editörü
Ömer Uzunagaç

Kapak ve Sayfa Uygulama
Yümna Sarıkaya

Son Okuma
Muhammet Faruk Ay

VakıfBank Kùltür Yayınları

İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
34768 Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2025

ISBN 978-625-5848-48-2

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.

Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul
Tel: 0212 412 1700
www.mega.com.tr - info@mega.com.tr
Sertifika No: 44452

1. Baskı: Aralık 2025

TÜRKİYE'DE
YÜKSEKÖĞRETİM
VE
BİLİM

MAHMUT ÖZER

MAHMUT ÖZER

İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ)
Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği
Bölümünden 1992 yılında mezun
olan Özer, 1994-2002 yılları arasında
Gazi Osmanpaşa Üniversitesinde
öğretim görevlisi ve 2002-2017 yılları
arasında Zonguldak Bülent Ecevit
Üniversitesinde öğretim üyesi olarak
çalıştı. 2010-2017 tarihleri arasında
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Rektörü olan Özer, 4 Ekim 2017
tarihinde ÖSYM Başkanlığı görevine
atandı ve bu görevini 8 Ağustos 2018
tarihine kadar sürdürdü. 2021-2023
tarihlerinde Milli Eğitim Bakanı
olarak görev yaptı. 2023-2025 tarihleri
arasında TBMM Milli Eğitim, Kültür,
Gençlik ve Spor Komisyonu Başkanı
olarak görev yapan Özer hâlen Ordu
milletvekilidir. Özer'in hesaplamalı
sinirbilim, karmaşık ağlar, yapay zekâ ve
eğitim üzerine 300'ün üzerinde bilimsel
makalesi bulunmaktadır. Başlıca
kitapları şunlardır: *Mesleki Eğitimde
Paradigma Değişimi* (2020), *Türkiye'de
Yükseköğretimde Büyüme ve Dönüşüm*
(2021), *Türkiye'de Eğitimin Evrenselleşmesi*
(2022), *Türkiye'de Eğitimi Yeniden
Düşünmek* (2022), *The Universalization
of Education in Türkiye and New
Orientations* (2022), *Türkiye'nin Mesleki
Eğitimle İmtihanı* (2023), *Türkiye'nin
Eğitim Serüveni* (2024), *Yapay Zekâ ve
Toplum* (2025), *Digitalization, Artificial
Intelligence and Society* (2025), *Yapay Zekâ,
Algoritmalar ve Kamusal Alanın Geleceği*
(2025).

İÇİNDEKİLER

Sunuş

11

I. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİMİN GELİŞİMİ

Türkiye’de Yükseköğretimde Büyüme ve Öğretim Üyesi Arzı	17
Türkiye Yükseköğretimi İçin Kalite Güvence Sistemi Yaklaşımları	23
Türkiye’de Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması ve Kalite Güvence Sistemi	37
Elit Yükseköğretime Elveda	55
Yükseköğretimde Kalite Üzerine Notlar	63
Üniversite İçin Olmazsa Olmaz: Kütüphane	67
Yükseköğretime Kadınların Erişimi ve İstihdamı	71
Akademisyenler Akademi Üzerine Daha Çok Düşünüp Daha Çok Yazmalı	77
Yükseköğretim Kalitesini Artırmada Sahici Bir Çaba Örneği	81
Mesleki Yükseköğretimde Güçlü Altyapı Bölgesel Kalkınmayı Artırıyor	89
Trump Sonrası Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Sorunu	95
YÖK’ün 100/2000 Doktora Projesi ve Doktora Meselemiz	99
Yükseköğretim Sistemimizde Kalitede Yeni Bir Sayfa: Kurumsal Değerlendirme Dönemi	103
Üniversite ve Medeniyet İlişkisi	107
Yükseköğretimde Misyon Farklılaşması	113
Yükseköğretimde Nasıl Bir Misyon Farklılaşması?	117
Üniversite İçin Akılcı ve Gerçekçi Bir İstikamet: Çevreye Odaklanma	123
Yükseköğretime Bakış 2017: İzleme ve Değerlendirme Raporu	129
Türkiye’de Yükseköğretimde Uluslararasılaşmanın Son On Beş Yılı	133
Türkiye’de Doktora Eğitiminde Uluslararası Öğrenciler	151

Yükseköğretimde Genişleme ve Bilimsel Üretim Kapasitesi	155
Türkiye’de Yükseköğretimin Kitleleşmesi ve Sorun Alanları	169
Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezinin Stratejik Hedefleri ve Yeni Yönelimleri	181

II. BÖLÜM

YÜKSEKÖĞRETİMİN DİNAMİKLERİ VE YAPAY ZEKÂ

Doktora Meselesi Neden Memleket Meselesidir?	203
Türkiye İlk Kuantum Bilgisayarını TOBB ETÜ’de Üretti	207
Yapay Zekâ ve Eğitimin Geleceği	213
Yapay Zekâ Makale Yazımında Ortak Yazar Olabilir mi?	219
1. Ulusal Yapay Zekâ Buluşması/Kapadokya	225
Yapay Zekânın Türkiye’de İş Gücü Piyasasına Olası Etkileri	231
Türkiye’de İş Gücü Piyasasının Yapay Zekâdan Beklentileri	237
Yükseköğretim Sistemimizde Arz-Talep Dengesizliği	243
2024 Ar-Ge ve İnovasyon Raporu	247
Dünya Ekonomik Forumu “2025 İşlerin Geleceği Raporu” Üzerine Notlar	251
Yapay Zekâ ve Yaşam Boyu Öğrenme	257
Yapay Zekâya Karşı Beşerî Sermayenin Tahkimi	261
Yapay Zekâ Çağında Yükseköğretimin Meşruiyet Krizi	267
Yükseköğretimde Küresel Dengeler Değişiyor	273
Bilimsel Araştırmalarda Artan Ekip Çalışması ve Dinamikleri	277
Bilim İnsanlarının Yayın Performansının Dinamikleri	285
Bilim İnsanlarının İmajı, İtibar Dağılımı ve Matta Etkisi	291
Beyin Göçüne Farklı Bir Bakış	295
Meslek Yüksekokullarını Güçlendirmek İçin Öneriler	299
Mobil Dünya Kongresi (MWC) ve Yapay Zekâ Alanındaki Devasa Rekabet	303
Beşerî Sermaye ve Sosyal Ağlar	307
Performans Tek Başına Başarı İçin Yeterli midir?	311

Başarı Neden Normal Dağılamıyor?	317
Çin İlk ve Ortaöğretimde Yapay Zekâyı Odağına Alıyor	321
Yapay Zekânın Karar Alma, Tembellik ve Güvenlik Endişelerine Etkisi	325
Yapay Zekâ İş Gücü Piyasasında İnsanı Tamamlayacak Şekilde Kullanılabilir mi?	329
Yapay Zekâ Eleştirel Düşünmeyi Zayıflatıyor mu?	335

III. BÖLÜM

YÜKSEKÖĞRETİMDE YENİ YÖNELİMLER

Gazzâlî Bilimsel Düşünceye Karşı mıydı?	355
İslam Medeniyetinde Matematik Dilinin Hakikatle İlişki Yolculuğu	365
Semerkant Matematik-Astronomi Okulu	371
Alev Alatlî'nin Yükseköğretime Yaklaşımı	377
Ülkemizin Hedefleri ve Doktora Meselemiz	395
Yükseköğretimde Sürdürülebilirlik ve Doktora Meselemiz	399
Medeniyet Dili ve Doktora Meselemiz	405
Eğitim Politikalarında Uyum ve Tutarlılık	409
Büyüyen Türkiye'de Çözmemiz Gereken İki Temel Sorun	415
2024 ve 2025 YKS Yerleştirme Sonuçlarının Düşündürdükleri	423
Zorunlu Eğitimin Kısılması Tüm Sorunlarımızı Çözecek mi?	431
Eğitimde Yeni Yönelim Zorunluluğu	439
Sivil Alan Daralması, Yükseköğretim ve Siyaset	447
Bosna'da ve Gazze'de İnsanlığın Ölümü	455
Yeni Bir Dil İmkânı Üzerine	463
Yeni Dil İnşasında Üniversitelerin Rolü	471
Sonuç Yerine	477
Kaynakça	485

*Tüm çalışmalarında en büyük destekçim olan eşim
Fatma Nebahat Özer Hanımefendiye...*

SUNUŞ

Ülkeler toplumsal refahlarını artırmak için eğitim sistemlerini sürekli güçlendirmekte ve vatandaşlarının eğitimden azami ölçüde yararlanmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Eğitimin kitleselleşmesi ve yükseköğretim sistemlerinin genişlemesi ile birlikte toplumların eğitim seviyeleri ve beklentileri sürekli yükselmekte ve yükseköğretime doğru kaymaktadır. Özellikle son onlu yıllarda ülkeler yükseköğretimden mezunların oranını sürekli artırmaya, iş gücü piyasalarının talep ettiği insan kaynağını karşılamaya ve dolayısıyla beşerî sermayelerinin niteliğini artırmaya çalışmaktadır.

Ülkemizde yükseköğretim son yıllarda yaşanan genişleme sonunda hem üniversite hem de öğrenci sayılarında önemli artışlara sahne olmuştur. Artık yedi milyon üzerinde öğrencisi olan bir yükseköğretim sistemimiz bulunmaktadır. Yükseköğretim sistemi ile ilgili geçmişteki çoğu sorunun çözüldüğü görülmektedir. Ancak, yaşanan büyümenin sağlıklı olmasını sağlamak için yükseköğretimin büyümesinin getirdiği sorunların da soğukkanlı bir şekilde tartışılabilmesi gerekmektedir.

Yükseköğretim sistemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde iki temel eleştirinin yapıldığı görülmektedir. Birincisi, yükseköğretim kurumlarımızda bilimsel üretim kapasitesinin istenen düzeyde olmamasıdır. Bilimsel yayın sayıları artmasına rağmen yayınların görünürlüğü ve aldığı atıf sayılarının yetersiz olduğu görülmektedir. İkincisi ise özellikle son yıllarda yükseköğretime erişimin ağırlıklı olarak açıköğretim programları

üzerinden sağlanmasıdır. Bir başka deyişle, yüz yüze yükseköğretime erişimde durağanlığın yaşandığı, bu nedenle de artan yükseköğretim talebine yönelik arz payının büyük oranda açıköğretim programlarına kaydığı görülmektedir. Burada iki konu akla gelmektedir. Ya artan yükseköğretim sayılarına rağmen mevcut yükseköğretim kurumları talebe yönelik yeterli arz üretememektedir. Hâl böyle ise bu durumda yükseköğretim sayısı artırılmalıdır. Ya da mevcut kapasite oluşturma ve yerleştirme yapma politikalarında sorunlar var demektir. Bu durumda da mevcut politikaların gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Yukarıda değinilen her iki sorunla da doğrudan ilişkili olan konu, ülkemizde yükseköğretimde tüm disiplinlerden doktora mezun sayısı ve niteliğidir. Son yıllarda Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) çabaları ile doktora mezun sayısında önemli artışlar sağlanmasına rağmen hem yükseköğretimde yaşanan gelişmeyi sürdürülebilir kılma hem de bilimsel üretim kapasitesini destekleme açısından istenilen düzeyde değildir. On binlerin üzerine yeni çıkmış doktora mezun sayısının sıklıkla karşılaştırma yaptığımız Almanya'daki gibi yirmi binli bantlara çıkması gerekmektedir. Nicel artışın yanında nitelikte de iyileştirme yapılması göz ardı edilmemelidir.

Elbette büyüme ile mevcut sorunlar büyürken, aynı zamanda büyümenin beraberinde getirdiği yeni sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların serinkanlı ve veriye dayalı bir şekilde tartışılabilmesinden yükseköğretim sistemi kârlı çıkacaktır. Bu nedenle yükseköğretim ile ilgili araştırmalara, saha çalışmalarına her zamankinden çok daha fazla ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tip araştırma bulguları gelinen noktanın berrak bir şekilde görülmesine katkıda bulunacağı gibi, geliştirilecek yeni politikaların da zemininin verili bir şekilde oluşturulmasını sağlayarak meşruiyetini artıracaktır.

Bu kitabın ortaya çıkması da bu tartişma zeminine mtevez bir katkı yapabilme niyetinden kaynaklanmaktadır. Kitap  bölümden oluşmaktadır. Kitabın birinci bölümündeki yazılar daha önce Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörü iken yazdığım yazılardan oluşmaktadır. Yazılar bir taraftan yükseköğretim sistemi ile ilgili konulara değinirken az sayıda yazı da Zonguldak Bülent Ecevit niversitesi'nde yaptığımız çalışmalara da irdir. Birinci bölümün sonundaki ÖSYM ile ilgili yazı ise ÖSYM Başkanı iken yazdığım bir yazı olup ÖSYM'nin mevcut yapısı ve yeni hedeflerine dair kapsamlı bir çalışmadır. Kitabın bu birinci bölümü daha önce yayımlamış olduğum *Türkiye'de Yükseköğretimde Büyüme ve Dönüşüm* (2021) kitabımda da yer almıştır. Yazılar kitapta yayımlandıkları tarihlere göre sıralanmış olup bu nedenle gelişmeleri tarihsel olarak izleyebilme imknı vermektedir. Kitabın diğer bölümleri ise bu kitap için yeni yazılmış olan yazılarımdan oluşmaktadır. Kitabı yayıma hazırlayan VakıfBank Kültür Yayınları'na teşekkür ediyorum.

Kitabın yükseköğretim tartişmalarında yeni ufuklar açmasını temenni ediyorum.

Mahmut ÖZER
Eylül 2025, Ankara

I. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİMİN GELİŞİMİ

TÜRKİYE’DE YÜKSEKÖĞRETİMDE BÜYÜME VE ÖĞRETİM ÜYESİ ARZI

Ülkelerin ekonomik gelişiminde yetişmiş insan gücü önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça, hem istihdam edilebilirliğin hem de gelirin arttığı ulusal ve uluslararası verilerle desteklenmektedir (UNESCO ve OECD, 2003; Tanrikulu, 2011). Dahası mezunlara sağladığı avantajlar dolayısıyla, yükseköğretime toplumsal bir talep söz konusudur. Bu talep, hem ülkemizde hem de dünyada gittikçe artmaktadır. Ülkeler yükseköğretim sistemlerini artan talebi karşılamak üzere genişletmeye, çeşitlendirmeye ve yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır (Küçükcan ve Gür, 2009). Yükseköğretimde okullaşma oranları bu talebin ne oranda karşılandığı ile ilgili bilgi vermektedir. Yükseköğretimde okullaşma oranlarını %70 ve üzerine çıkartmış olan gelişmiş ülkeler artık hayat boyu öğrenme stratejileri ile yükseköğretim çağındaki genç nüfusun dışında kalan 25 yaş üstü nüfusun da yükseköğretime katılımını sağlamaya çalışmaktadır. Ülkemizde de dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak son yıllarda yükseköğretime erişimi artırmak için önemli adımlar atılmış ve böylece yükseköğretimde olağanüstü bir büyüme ivmesi yakalanmıştır. Her alandaki büyümede olduğu gibi yükseköğretimde yaşanan bu büyümeye paralel sorunların olması da doğaldır. Büyümenin sağlıklı olması ve hedeflenen sorunlara çözüm üretilebilmesi için bu sorunların dinamik bir politika çerçevesinde çözülebilir olması gerekmektedir. Bu bölümde, ülkemizde yükseköğretimde yaşanan büyüme karşısında öğretim üyesi arzında yaşanan sorunlar ele alınmakta ve çözüm önerileri sunulmaktadır.

YÜKSEKÖĞRETİMDEKİ GELİŞMELER

Ülkemizde yükseköğretimde okullaşma oranının 2010 yılında açıköğretim dâhil edildiğinde %67, ancak sadece örgün yükseköğretim göz önüne alındığında ise %35,6 olduğu görülmektedir (Tanrıkulu, 2011; Özoğlu, 2011). Ülkemizde genç nüfusun fazla olması ve yükseköğretim arzının yıllarca düşük tutulması sonucunda, yükseköğretimde okullaşma oranları hâlâ düşüktür. Ülkemiz, yükseköğretim talebine cevap vermek ve yükseköğretimde okullaşma oranını artırmak için bir yandan mevcut üniversitelerin kontenjanlarında artışa giderken diğer yandan da üniversite sayısını arttırmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede son yıllarda kurulan devlet ve vakıf üniversite sayısındaki ciddi artış oldukça önemlidir. Şu anda ülkemizde 62'si vakıf ve 103'ü devlet olmak üzere toplam 165 üniversite bulunmaktadır. Ülkemizin büyüyen ve güçlenen ekonomisi ve özellikle artan yükseköğretim talebi göz önüne alındığında bu yaklaşım, mevcut durum ve uzun vadeli projeksiyonla tutarlı bir yükseköğretim politikasına işaret etmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi bu büyüme yükseköğretime erişimle ilgili hedefe öngörülenden çok daha önce ulaşılmasını sağlamış, YÖK'ün 2007 yılında yayınladığı raporda 2015 yılı için öngörülen öğrenci sayısı ve örgün yükseköğretimde okullaşma oranlarına 2009-2010 yılında ulaşmıştır (YÖK, 2007). 76 üniversitenin bulunduğu 2001- 2002 öğretim yılı ile 165 üniversitenin bulunduğu 2010-2011 öğretim yılındaki öğretim elemanı sayılarının dağılımına bakıldığında son on yılda araştırma görevlisi sayısında %43 lük artış; toplam öğretim üyesi sayısında %87'lik bir artış ve son olarak toplam öğretim elemanı sayısında da %64'lük bir artış sağlandığı görülmektedir. Özellikle öğretim üyesi sayısındaki artış dikkat çekicidir. Bu artışlar olumlu olmasına rağmen bölüm, program, fakülte veya üniversite bazlı dağılımları da incelenmelidir (Özoğlu, 2011).

Yükseköğretimde istikrarlı bir büyümenin olması, önemli oranda öğretim üyesi arz ve talebinde bir denge olmasına bağlıdır. Mevcut durumda bu arz-talep ilişkisinin Tablo 1’de verilen umut verici nicel artışlara rağmen yeterince karşılanmadığı aşikârdır. Burada toplam öğretim üyesi sayısına odaklanılmıştır. İnceleme program, bölüm ve fakülte temelli olarak da derinleştirilmeli ve bu temele dayalı olarak öğretim elemanı dağılımları özellikle öğretim elemanı başına düşen öğrenci bağlamında da değerlendirilmelidir. Örneğin 2009-2010 öğretim yılında öğrenci/ öğretim üyesi oranının Tıp, Ziraat, Mühendislik, Fen-Edebiyat, Hukuk ve Eğitim Fakültelerinde sırasıyla 4,2, 13,4, 33,0, 33,5, 41,0 ve 63,0 olduğu görülmektedir (Özoğlu, 2011). Bu veri öğretim üyelerinin fakülte temelli dağılımında önemli dengesizlikler bulunduğunu göstermektedir.

2010-2011 öğretim yılında farklı üniversitelerdeki mühendislik fakültelerinin öğretim üyesi, öğretim elemanı, öğrenci sayısı ve öğretim üyesi/öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayılarına bakıldığında fakülte temelli bu dengesizliklerin her bir fakülte tipi için üniversitelere göre dağılımları değerlendirmeye alındığında daha da derinleştiği görülmektedir. Mühendislik fakültelerinde öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayıları 19 ile 101 arasında, öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayıları da 9 ile 53 arasında değişmektedir. Aralıkların alt ve üst sınırlarında yaklaşık beş katlık büyük bir fark olduğu görülmektedir.

Öğretim üyelerinin büyük oranda üç büyük şehirde görev yaptığı bilinmektedir. Öğretim üyelerinin büyük oranda büyük şehirlerde bulunmasına paralel ve aynı zamanda bu duruma pozitif geri besleme sağlayan bir faktör de doktora yeni mezun olanların da yine büyük şehirlere yönelmek istemesidir. Bu durum öğretim üyesi arz-talep ilişkisinin karşılanmasında kısır bir döngü oluşturmaktadır. Bu nedenle, söz konusu yükseköğretim

politikasının özellikle yeni kurulan üniversitelerin fiziksel altyapı eksikliğinin ötesinde en önemli zayıf noktasını, yine yükseköğretimdeki çok hızlı büyümeyle orantılı öğretim üyesi arzında yeterli ve dengeli büyüme olmaması oluşturmaktadır.

Öğretim üyesi lokalizasyon akışındaki bu olumsuz duruma rağmen ülkemizin büyüyen yükseköğretime yeterli öğretim üyesi arzını sağlayabilmek doktora mezun sayısının artırılmasıyla ilişkilidir. Doktora programlarının hem nicel hem de nitel durumu, yükseköğretimimizdeki büyümenin uzun vadedeki başarısını belirleyecek kilit noktalardan birisini oluşturmaktadır.

Son on yıla ait doktora öğrenci verilerine bakıldığında doktora programlarına yeni kayıt yaptıran, okuyan ve mezun sayılarında giderek önemli artışların olduğu görülmektedir. 2000-2001 öğretim yılı ile 2009-2010 öğretim yılları verileri karşılaştırıldığında her üç parametrede de iki kattan fazla bir artış olduğu görülmektedir. 2000-2001 öğretim yılında doktora programlarından mezun sayısı 1985 iken bu sayı 2009-2010 öğretim yılında 4684 olmuştur.

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından 2006 yılında yayımlanan “Türkiye’de Doktora Eğitiminin Durumu Üzerine Görüşler” başlıklı raporda, 2004-2005 yılına ait veriler kullanılarak doktora programlarına kayıtlı öğrenci sayısı ile mezun olan öğrenci sayısı arasındaki yaklaşık faktör onluk düzeydeki bir farka işaret edilmekte ve bu farkın doktora eğitim süresinin öngörülenin ötesinde uzamasından kaynaklandığı belirtilmektedir (TÜBA, 2006). Doktora tez sürelerinin çok uzamasındaki en önemli etmen olarak da, doktora öğrencilerinin araştırma yürütmelerine yetecek düzeyde lisansüstü eğitim verilmemesi gösterilmektedir (TÜBA, 2006). Bu durum, öğrencinin daha önce tamamlaması gereken bilgi ve becerileri tez aşamasında öğrenmesini zorunlu kılmakta, dolayısıyla hem doktora süresi